

Et gammelt fund i ny belysning

Af Hanne Billeschou Juhl

På Vendsyssel historiske Museums arkæologiske magasin har der siden 1939 ligget nogle brudstykker af en beholder, hvis natur aldrig var blevet endeligt afklaret. I forbindelse med den nylige renovering af museet blev genstandene i magasinet flyttet, og man fik ved denne lejlighed fornyet interesse for rest-erne.

Fig. 1. Den færdigmonterede kitring

Det drejede sig om nogle kitstykker af en tjæreagtig substans, som havde tætnet en beholder. Man havde haft en formodning om, at denne havde været af skind eller bark, og ved at studere de aftryk, som det nu forsvundne kar havde efterladt i tætningsmassen, skulle det være muligt at danne sig et billede af det.

Træ og dets bark har været et »råstof«, som har været let tilgængeligt overalt. Der kan ikke være tvivl om, at det også har været udnyttet i stor ud-strækning til beholdere og andre brugsgenstande.

Træ – og andre organiske materialer – optræder imidlertid sjældent i arkæologiske udgravninger, da det ofte er så nedbrudt, at arkæologerne kun finder det som en skygge i jorden. Det er derfor interessant, når der dukker genstande af organisk mate-riale op, eller som her et aftryk af en nu forsvunden beholder.

Fig. 2. Nærbillede af kitten, som har tætnet sammenføjnngen i siden. Syningen med vidje ses tydeligt i aftrykket. Den finere syning ved siden af anes svagt

Kitstykkerne blev bragt til Nordjyllands Amts Kon-serveringsværksted, hvor der blev lavet en tilbundsående undersøgelse, som havde det formål at tilvejebringe så mange oplysninger som muligt. Den sidste del af arbejdet med det sprøde og skrøbelige kit gik ud på at få det monteret, så det blev udstil-lingsegnet, fig. 1.

Fundhistorie

Kitstykkerne blev fundet ved en arkæologisk ud-gravning i 1939 på Karensbakke («Kojbakke») ved Tolstrup Hede vest for Uggerby. Gårdejeren ville fjerne bakken, og under det arbejde afdækkede man et hjørne af en grav, hvor man fandt den omtalte kitning. I graven fandt man desuden et stort hanke-kar med prikornamentik samt et kar med bred facetteret rand. Ud fra disse lerkar kunne graven dateres til ældre romersk jernalder (de to første årh. e.Kr.).

Karensbakke var en ca. 50 m lang lav og lyngbe-klædt sandbakke, hvorom der gik mange sagn. I Holger Friis' fundrapport fra 1939 kan man læse følgende: »Gårdejeren, der er ca. 60 år, fortæller, at da han var barn, gik der et sagn (om), at Karl Pølse var blevet puttet i en pigtønde og fra Asdal Hoved-gård trillet ned til bakken og begravet her, og at det spøgede frygtelig i højen, og tit og ofte havde han hørt, at folk havde set, at der havde været lys på højen om aftenen, så derfor var det intet under, at børn i hans barndom ikke kom i nærheden af bak-ken af skræk for spøgriet.«

Ved den arkæologiske undersøgelse fandt man en mængde nedgravninger med trækul samt bundskår fra en urne med rester af brændte ben. Gårdejeren havde desuden ved en tidligere lejlighed fundet et lille, helt hankekar. Der er derfor ingen tvivl om, at der har været aktivitet i højen. Men det har næppe været Karl Pølse eller vore forfædre fra jernalderen, som spøgte i højen.

Tætning med kit

I jernalderen har kit været alment kendt i Danmark, og vi finder ofte kit i form af mindre klumper, som-me tider med tandmærker, eller i sammenhænge, hvor kit er brugt som lim. Dets potentiale som klister ses i Hjortspringfundet fra førromersk jern-alder, hvor skjoldbulerne har været fæstnet til skjoldene med kit alene. Kit, som har tætnet kar, synes ikke at have været udbredt i Danmark.

Ser vi derimod på Norge og Sverige, findes kit-tætning (svensk: »hartstätning«) af samme type som den fra Karensbakke ofte i grave fra den ældre jernalder. Kittætningerne findes her såvel i brand-grave som i jordfæstegrave. I brandgravene har de kar, de stammer fra, i stor udstrækning fungeret som urner til de brændte ben. I jordfæstegravene har de været brugt til madvarer eller som beholdere til mindre genstande.

Birkebarkstjære

Kittet fra Karensbakke er sandsynligvis fremstillet af birkebarkstjære som grundsubstans. Analyser fo-retaget af kit fra andre fund har vist, at man ofte brugte birkebarkstjære til fremstilling af kit. Man mener, at birkebarkstjære i oldtiden blev fremstillet ved tør destillation af birkebark. Barken blev placeret i en lukket beholder, som blev op-varmet til 350° C, hvorved tjærestofferne i barken blev udskilt.

Fig 3. Den fine syning ved sammenføjnningen i siden forstørret 20 gange

For at kunne bestemme hvilke materialer kittet er fremstillet af, kan der udføres forskellige analyser, hvor den kemiske sammensætning af prøvematerialet sammenlignes med en kendt reference. På Konservatorskolen i København blev der foretaget en IR-spektroskopianalyse af kittet fra Karensbakke, som viste, at der er tale om tjære fremstillet af et materiale af organisk karakter. Det kan meget vel være birkebarkstjære. For at præcisere det nærmere, kræves det, at der udføres flere analyser.

Analysen antydede også, at der kunne være tilsat emner af forskellig karakter. Det er meget sandsynligt, at man har blandet fint sand og/eller bivoks i tjæren for at gøre den mere drøj eller for at opnå en bestemt egenskab og konsistens.

Undersøgelse af kitstykkerne

Ved udgravningen i 1939 blev hovedparten af kitningen taget løst op, og resten hjemtaget i et jordpræparat. På konserveringsværkstedet blev præparatet udgravet, og det samlede fund blev lagt op, således som det oprindeligt havde ligget i graven.

Kitstykkerne dannede bl.a. to ringe, som viste, at karret havde været rundt og tætnet udvendigt og indvendigt ved overgangen mellem bund og side. Ved at tætnes sammenføjnningerne i karret med dette tjæreagtige stof har man gjort den tæt nok til, at der har kunnet opbevares flydende varer i det. For at gøre karret så tæt som muligt, har kittet, da det blev sat på, været så blødt, at det har kunnet lægge sig helt tæt til overfladen. Der er derfor en mængde oplysninger om karret at finde i aftrykkene i kitstykkerne. Aftrykkene er meget detaljerede, og det er derfor muligt at se små karakteristika i overfladen, så man med stor sikkerhed kan bestemme de materialer og teknikker, som er blevet anvendt ved fremstillingen af karret.

Kittet kan opdeles i fire grupper: 1) En kittring, som har tætnet overgangen mellem bund og side udvendigt, 2) en noget tykkere kittring, som har tætnet tilsvarende indvendigt, 3) kit, som har tætnet karret op langs indersiden, hvor siden har været samlet, og 4) en rund skive af kit, som formentlig har dækket en hanks fastgøringssted.

Kittet fra indersiden – både fra bund og side – er komplet. Derfor kan den oprindelige størrelse og form på karret bestemmes ret præcist. Det har været rundt, mindst 40 cm i diameter og mindst 24 cm højt. Altså et ret stort kar. Bunden har gået ca. $\frac{1}{2}$ cm uden for væggen side, hvor den yderste kittring har ligget.

På den indre kitring er der aftryk af en rynket, net-formet struktur, som ved første øjekast ligner tørret træ. Undersøgelser har vist, at denne struktur stammer fra bark, hvor det yderste barklag er fjernet. Dette aftryk sidder både på undersiden og på siden, og det fortæller os, at både siderne og bunden af karret er fremstillet af bark.

Lindebark er meget velegnet til dette formål på grund af sit høje indhold af bastceller, men også andre typer bark kan have været brugt, bare det indeholdt tilstrækkeligt bastceller.

Fig. 4. Aftryk af vidjer på undersiden af den ydre kitning

Aftrykkene i kittet viser, at karrets sider har været fremstillet af et aflangt, båndformet barkstykke, som er fjernet fra en træstamme i dennes længde-retning. Aftrykket af den grove barkstruktur sidder på ydersiden af kittet, hvilket fortæller, at barkstykkets yderside har vendt indad. Barkstykket er bøjet rundt med en overlappning til venstre i den ene side, hvor den har været syet sammen i to rækker med henholdsvis vidjer og fin tråd. Inderst, d.v.s. langs den indre af de overlappende barkbåndskanter, ses en syning med fin tråd, og yderst en stikning af splittede vidjer, hvis sting ligger forskudt og i forlængelse af hinanden, fig. 2 og 3. Denne type beholder kaldes spånæske og er anvendt helt tilbage fra stenalderen og frem til historisk tid.

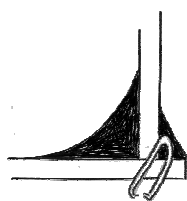

Fig. 5. Tværsnit af karret

På undersiden af den yderste kitring ses en række aftryk af splittede vidjer. Aftrykket af vidjerne står lodret med 1-1½ cm afstand, fig.4. Der er ingen aftryk af vidjer på den inderste kitring, hvorfor vidjerne ikke kan have gået helt igennem siden. Vidjerne må have gået halvt igennem karvæggen og herfra ned igennem bunden og op igen. Denne konstruktion har betydet, at der ikke skulle laves hul igennem væggen, og karret har dermed været lettere at gøre tæt, fig. 5.

På den inderste kitning, ca. ½ cm oppe ad kanten og

med en afstand på mellem 5 og 6 cm, ses en række positive aftryk af, hvad der kan være en tynd tråd. En mulig forklaring på den store afstand kan være, at side og bund har været riet sammen, inden karret blev syet endeligt sammen med vidjer.

Fig. 6. Cirkulært kitstykke med aftryk af v-formet syning med vidjer. I kitten ses aftrykket af den karakteristiske netformede barkstruktur

Øverst i sidetætningen, der jo kun fandtes indvendigt, var der aftryk af en V-formet syning med vidjer med en omkreds af ca. 3 cm. Et lignende aftryk sås i det omtalte runde kitstykke, som i præparatet lå modsat. Disse aftryk kan være spor af en påmonteret hank, men kan måske også være reparationer, fig. 6.

Om karret har haft et låg, ved vi ikke. Det har ikke været nødvendigt at gøre et låg vandtæt med kit, og har der været et låg, er det nu forsvundet. En rekonstruktion af karret ses på fig. 7.

Vi kan kun gætte på, hvad karret har indeholdt, men det har sandsynligvis ikke indeholdt alkoholiske drikke, da kit er opløseligt i alkohol.

I Sverige foretog John Granlund i 1939 en undersøgelse af de svenske kitringe, som resulterede i inddeling af karrene i to hovedtyper, ud fra hvorledes samlingen af bund og side er konstrueret. Karret fra Karensbakke kan på baggrund af den foreliggende undersøgelse kategoriseres som type B, hvor bunden er større end karrets diameter. Det betyder, at karret nu kan indgå i en samlet vurdering med de øvrige nordiske kitringe.

Vi besidder i dag en langt større viden om fortiden, end vi gjorde sidst i 1930'erne, hvor kitringen fra Karensbakke blev fundet. Det er derfor muligt i dag at finde genstande på magasinerne, som kan give os nye informationer om fortiden. Vores forhistorie er som et puslespil, hvor der hele tiden kommer nye brikker til. Oftest dukker de op af jorden, men kitringen er et eksempel på, at der også er interessante brikker at finde på magasinerne.

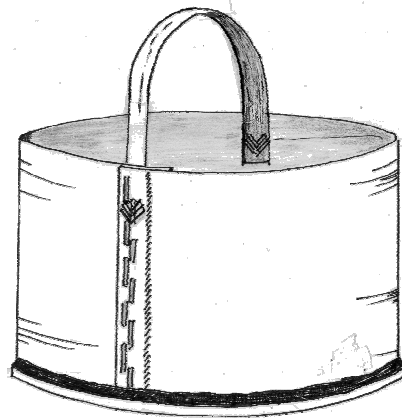

Fig. 7. Rekonstruktion af karret

KILDER OG LITTERATUR

Artursson, Magnus m.fl: *Lundbacken. Ett gravfält från äldre romersk järnålder. Del I: gravar norr om Järnvägen*. Tryckta rapporter från Arkeologikonsult, nr 11.1994.

Artursson, Magnus m.fl: *Lundbacken. Ett gravfält från romersk järnålder. Del 2: gravar söder om Järnvägen*. Tryckta rapporter från Arkeologikonsult, nr 17.1996.

Juhl, Hanne Billeschou: *Konserveringsrapport VHM0233.ARK*. 2006.

Granlund, John: *Hartstätningar till svepta kärl under äldre järnålder. Fornvännen* 1939.

Massehelein-Kleiner, L.: *Ancient Binding Media, Varnishes and Adhesives*. Rome 1995.

Rygh, Oluf: *Norske oldsager. Ældre jernalder*. Kristiania 1883.

Wikborg, Jonas: *Bastubacken. Ett gravfält från äldre romersk järnålder*. Tryckta rapporter från Arkeologikonsult, nr 15.1996.